

AUTOBIOGRAFIJA – OBLIK I ISTORIJA KNJIŽEVNOG ŽANRA

Uvod

Pre skoro dve decenije naučni interes za autobiografiju, kao književni žanr, naglo je porastao¹ u novijim filologijama² više zemalja, pre svega u Francuskoj, Engleskoj, SAD i Nemačkoj, i održao se do danas. Ovaj iznova probuđen interes bio je veliki podstrek za priloženu zbirku eseja, čiji cilj je da prikaže puteve proučavanja autobiografije od njenih početaka, na prekretnici veka, do danas. Ovakva vrsta osvrta je dobrodošla, jer može da ukaže na osobenosti novih pristupa u poslednje dve decenije.

Bilo bi lakše ispuniti zbornik isključivo teoretskim radovima iz navedenih zemalja,³ te bi se takvim sužavanjem verovatno postigla i veća homogenost. Međutim, to bi imalo svoju cenu, jer bi slika istraživanja autobiografije XX veka bila prikazana samo iz jednog ugla. Raznovrsna istorijska nastojanja, koja prate teoretska razmatranja od prekretnice veka, ne smeju ostati zapostavljena, jer su upravo ona utemeljila i osigurala naučno bavljenje autobiografijom.

Prilikom odabira eseja važio je princip po kome su posebno uzeti u obzir kako počeci istraživanja (1900-1920), tako i kasnije decenije, pre svega pedesete i sedamdesete godine. Na ovaj način bilo je moguće dokumentovati i istoriju istraživanja u glavnim crtama i temeljno novije tendencije sve do današnje situacije.

Nije potrebno posebno *obrazlagati* zašto niz teorijskih radova počinje s epohalnim razmatranjima Vilhelma Diltaja⁴ s početka XX veka. Iako je naučno bavljenje autobiografijom sporadično počelo već krajem XIX veka, tek je odlučujuće vrednovanje ovog književnog

¹ Za razliku od ovih, oduvek vodećih nacija, proučavanje autobiografije npr. u Italiji, Španiji ili Istočnoj Evropi i danas je na samom začetku. Up. s bibliografijom na kraju ovog zbornika, koja je podeljena prema zemaljama, odnosno filologijama. – Prvi pregled o razvoju ove književne vrste u Rusiji XVIII i ranog XIX veka pruža Alojz Šmiker u svom originalnom prilogu priloženom u zborniku, str. 415 ff.

² Literatura o autobiografiji u Antici nije uvrštena, jer je za to predviđen zaseban zbornik u nizu zbornika „Putevi istraživanja“ („Wege der Forschung“).

³ Pre nekoliko godina Džejms Olni je u jedan zbornik, analogan ovom, uvrstio isključivo teoretske eseje, pre svega iz SAD-a 70-ih godina: *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*, prir. James Olney, Princeton, N. J., 1980. Bibliografija br. 109.

⁴ Bibliografija br. 3 [odlomci u ovom zborniku su na str. 21 ff]. O ovoj osnovi Diltajeve istorijske filozofije svoje kritičko mišljenje su izrazili: Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, 1965, str. 211, 261, 477 f; Jürgen Habermas, *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt a. M., 1968, str. 190-198, 225, 228; bibliografija br. 20; Werner Flach (1970): bibliografija br. 23, i Stephan Otto (1973): bibliografija br. 29.

žanra od strane Vilhelma Diltaja, koji ga je proglasio najvišom formom tumačenja života, čak osnovom istorijskog posmatranja, probudilo prvo šire interesovanje za naučno, kao i istorijsko proučavanje ličnih životno-istorijskih svedočanstava. Zahvaljujući ovom presudnom podsticaju, u prvoj trećini XX veka, objavljen je, pre svega u Nemačkoj, čitav niz vrlo opsežnih autobiografskih priča. Pri tome je Georg Miš, kao Diltajev učenik, svoju monumentalnu *Istoriju autobiografije* (*Geschichte der Autobiographie*),⁵ koja je od 1907. godine prerasla u njegovo životno delo, shvatio kao istoriju ljudske samosvesti, dok su u *Nemačkim samoispovestima* (*Deutsche Selbstbekenntnisse*) od mistike do pijetizma (1919)⁶ od Vernera Marholca, lična svedočanstva predstavljena kao, navodno, neposredni odraz životnog osećanja jedne epohe, staleža ili pojedinačnih autora. Oba gledišta su stvorila istoriju istraživanja, zbog čega je njihov koncept iz predgovora i uvoda navedenih knjiga uvršten u našu zbirku. Istovremeno s Diltajem i Mišom, u Nemačkoj započinje i moderna istorijsko-naučna kritika izvora ove književne vrste, pri čemu knjiga od Hansa Glagaua (1903)⁷ upravo ističe fiktivan, „romaneskni“ moment savremene autobiografije kao njeno bitno obeležje o kome istoričari moraju stalno da vode računa. Iz tog razloga, odgovarajući odlomci iz Glagausove knjige pripadaju ovoj prvoj grupi dokumenata.

U ostalim zemljama su, na prekretnici XIX i XX veka, objavljivani pretežno pojedinačni teoretski eseji o autobiografiji, npr. od Leslija Stivena u Engleskoj (1892)⁸ ili u časopisu „Atlantic Monthly“ u SAD (1906-1909),⁹ kao i prva kritička rasprava Ane Robeson Ber (1909).¹⁰ Oni su, međutim, ostali izolovani, pošto u svojim zemljama još uvek nisu mogli da se pozovu na bilo kakve istorijske radove o ovom žanru. Tek su se kasnije, tokom 30-ih godina, u anglosaksonskim zemljama pojavile prve istorijske ili barem istorijsko-tipološke rasprave,¹¹ očigledno podstaknute Nemačkom i njenom, u međuvremenu, čvrsto utemeljenom i kasnije neprekinutom tradicijom istorijskih radova o žanru kao celini, o određenim epohama ili pojedinačnim autorima.¹²

Iz tog razloga, tokom 30-ih, pa čak i 40-ih godina, teoretsko bavljenje ovim žanrom skoro u potpunosti stagnira. Jedino se Andre Moroa u jednom poglavlju *Aspects de la biographie* (1928)¹³ izjasnio o problemu verodostojnosti autobiografije, kao prvi Francuz koji je uopšte progovorio o ovoj temi, dok je u Nemačkoj, tokom ovih decenija, jedini pokušaj

⁵ Bibliografija br. 115 [odlomak iz uvoda u prvom tomu, u ovom zborniku na str. 33 ff].

⁶ Bibliografija br. 145 [odlomak iz uvoda, u ovom zborniku na str. 72 ff].

⁷ Bibliografija br. 1 [odlomci u ovom zborniku na str. 55 ff].

⁸ Bibliografija br. 67.

⁹ Reč je o esejima sledećih autora: Harold Nicolson (1906), W. Allan Gill (1907) i Anna Robeson Burr (1909): bibliografija br. 83 do 85.

¹⁰ Bibliografija br. 87.

¹¹ Npr. radovi sledećih autora: Green (1933), Clark (1935) i Jones (1937): bibliografija br. 309, 116 i 243.

¹² Celokupne prikaze u toj deceniji objavili su Teodor Klajber (1921), Herman Ulrih (1923) i Mariane Bajer-Fruli (1930), bibliografija br. 146, 147, 150; različite epohe obradili su, između ostalih, Adolf Rajn (1919), Dorotea Hartman (1940) i Johan Fogelzang (1947), bibliografija br. 144 [u ovom zborniku na str. 321 ff.], 282, 148, 151, 153, 154; autobiografije pojedinačnih autora, pre svega Junga-Stilinga, Karla Filipa Morica i Getea, između ostalih, istraživali su: Kurt Jahn (1908), Hugo Eybisch (1909), Gottfried Stecher (1913), Martin Sommerfeld (1935) i Robert Minder (1936): bibliografija br. 220, 215, 212, 221, 216.

¹³ Bibliografija br. 42.

vredan spomena bio kratki esej Horsta Opela „O prirodi autobiografije“ („Vom Wesen der Autobiographie“) (1942),¹⁴ koji okvirno prikazuje istorijsku promenu unutrašnje strukture ovog žanra.

Nova faza istraživanja autobiografije započinje tek 50-ih godina i od tada Francuska i anglosaksonske zemlje na duže vreme preuzimaju vođstvo, ponajpre u teorijskoj raspravi. Skoro istovremeno, prvi put u središte pažnje dolaze imanentna pravila forme. Vejn Šumejker je prvi koji je na anglosaksonskom području pokušao svojom epohalnom studijom *English Autobiography* (1954)¹⁵ ovaj žanr formalno da odvoji kako od ostalih vrsta ličnih svedočanstava (dnevnik, pismo, autobiografski roman), tako i od biografije, a zatim i različite tipove autobiografije (res gestae, memoari, subjektivna autobiografija). To ga je dovelo do problema „unutrašnje celovitosti“ autobiografije, do zahteva za gradivnom i tematskom koncentracijom u cilju postizanja čvrste strukture, koju je smatrao neophodnom. Kada je još Aristotelovo načelo o početku, sredini i kraju preneo i na autobiografsku radnju, Šumejker je postavio skoro iste zahteve autobiografiji kao i umetničkom delu, iako kod njega ne nailazimo na ovaj termin.

Dve godine kasnije, o tome, po prvi put, piše Francuz Žorž Gusdorf u svom poznatom eseju „Conditions et limites de l'autobiographie“,¹⁶ koji budi šire interesovanje za istraživanje. U istoriji autobiografije Gusdorf vidi nivoe samospoznaje ljudi sa Zapada, pokušaj da se u svakoj pojedinačnoj autobiografiji ponovo uspostavi celovitost života, da se njegovim prikazom on spase, tako što bi vladajući princip odabira bilo naknadno davanje smisla. U tom pogledu Gusdorf naziva autobiografiju „œuvre d'art“, ali on i naglašava da ona na prvom mestu treba da bude dokument života, a njena književna funkcija u drugom planu u odnosu na antropološko značenje.

Tek Englez Roj Paskal u svom predavanju iz 1959. izričito govori o „Autobiography as an Art Form“¹⁷ i svoje mišljenje ponavlja u uvodnom i završnom poglavlju svog standardnog dela *Design and Truth in Autobiography* (1960).¹⁸ Paskal usko povezuje pitanje forme sa problemom istinitosti. Po njemu, autobiografija je vredna ako u njoj postoji sklad između događaja, razmišljanja, stila i karaktera. Uslov za to je da se iz kasnije perspektive, koja služi kao „organizacioni princip“ prikazivanja, iznova svesno stvori Ja, koje, iako uvek s manjkave, ali celovite tačke gledišta, smireno ispisuje priču, koja za Paskala poseduje nezavisan kvalitet jednog umetničkog dela.

S ova dva skoro istovremeno objavljena priloga otvoreno je novo poglavlje u istraživanju autobiografije. Međutim, posle njih usledio je najpre samo mali broj radova, koji su se, ponajviše u Engleskoj, takođe bavili temom „Art of Autobiography“.¹⁹ Istorijski radovi o ovom žanru 50-ih i 60-ih godina jedva da su bili potaknuti novim interesovanjem za formu.

¹⁴ Bibliografija br. 8.

¹⁵ Bibliografija br. 287 [poglavlje V, u ovom zborniku na str. 75 ff.].

¹⁶ Bibliografija br. 45 [u ovom zborniku na str. 121 ff.]. Ovom sažetom eseju prethode značajne Gusdorfove rasprave o problemu samospoznaje: bibliografija br. 43 i 44.

¹⁷ Bibliografija br. 70 [u ovom zborniku na str. 148 ff.].

¹⁸ Bibliografija br. 72.

¹⁹ Up. naslove radova od D. Dž. Neika (1962), R. A. Lorda Batlera (1968) i Bareta Dž. Mandela (1968/69): bibliografija br. 73, 77, 92.

U SAD je došlo do prvih pokušaja da se istraživanja o formi povežu sa istorijskim pregledom (po uzoru na Šumejkera, pre svega kod Morisa i Džonstona).²⁰ Osim toga, u SAD i Engleskoj bavilo se pre svega počecima žanra – bez osvrta na nove ideje – pri čemu su u središtu interesovanja bili XVII vek i “Spiritual Autobiography”.²¹ Tih decenija Francuska još uvek ne razvija nikakav istorijski pogled na ovu vrstu, jedino se Ruso pojavljivao kao izolovana tema monografija ili kao omiljeni primer za teoretska promišljanja.²² Samo u Nemačkoj kontinuirano živi tradicija bavljenja istorijom žanra, koju osiguravaju već naredni tomovi životnog dela Georga Miša (tomovi II-IV: *Srednji vek i novo doba*, 1955-1969). Pored toga, pojavljuju se radovi ili o određenoj epohi (srednjem veku, pijetizmu)²³ ili, pre svega 60-ih godina, o pojedinačnim autorima. Prednost su imale autobiografije pesnika,²⁴ jer je vladalo mišljenje da se samo u njima mogu naći estetski dovoljno zahtevni i samim tim analize vredni primeri, što ukazuje na to da ni ovde nisu do opšte svesti doprla specifična pravila forme.

Do toga je došlo tek 70-ih godina u okviru opšte renesanse istraživanja autobiografije, koja je u ovoj deceniji doživela procvat u Nemačkoj, Francuskoj i SAD. Ona se mora povezati s novim interesovanjem nauke o književnosti da svoju oblast istraživanja proširi i na nepoetske vrste, na namenske i upotrebne forme književnosti.²⁵ Posebna pažnja se posvećuje eseju, pismu, dnevniku i prevashodno autobiografiji, možda zato što se ona jasnije od drugih formi nalazi između autoportreta i romana, psihologije i istoriografije i time na granici između fiktivne i nefiktivne književnosti, pa se čini da je istraživanje upravo ovog žanra pogodno za paradigmatičko razmatranje problema odnosa poezije i nepoezije.²⁶ Ovi različiti formalni i tematski aspekti bili su, i u okviru istraživanja autobiografije, tokom ove decenije različito isticani, pri čemu su pojedini pristupi više ili manje zalazili u tradiciju istraživanja.

Pojedini autori, zainteresovani za duhovnu istoriju, nadovezuju se ponovo na Diltaja i Miša i istoriju autobiografije shvataju kao istoriju ljudske samosvesti. U skladu s tim, oni se ne osvrću samo na ovu vrstu u užem smislu, već i na druge forme samoprikaza. Takođe, ne ograničavaju se na primere samo jedne nacije, već od samog početka ovaj žanr shva-

²⁰ John N. Morris (1966) i Dillon Johnston (1969): bibliografija br. 291 i 313.

²¹ Iz Engleske treba spomenuti istraživanja Margarete Botrel (1958) i Pola Dilejnija (1969), iz SAD Džejsma M. Ozborna (1959), Džordža A. Stara (1965) i Danijela B. Šia (1968): bibliografija br. 288 i 292; 289, 290 i 312.

²² Up. radove Žana Starobinskog (1957), Marsela Rejmonda (1962), Bernarda Gagnebina (1964), Žaka Voazana (1964): bibliografija br. 268 do 271.

²³ O autobiografiji (i autobiografskoj poeziji) srednjeg veka: Paul Lehmann (1953), Karl Ludwig Schneider (1963) i Ulrich Müller (1968): bibliografija br. 118 [u ovom zborniku na str. 283 ff.], 204 i 209; o ličnim svedočanstvima pijetizma: Fritz Stemme (1950, 1953) i Ingo Bertolini (1968): bibliografija br. 155, 158 i 161.

²⁴ Npr. Geteova *Poezija i stvarnost* (Erich Trunz od 1955, Hans Mayer 1963, Karl Wolfgang Becker 1968: bibliografija br. 223, 225, 226), autobiografije pesnika Geteovog doba (Monika Schüz, 1963: bibliografija br. 121), Fontanova autobiografija (Walter Müller-Seidel, 1969: bibliografija br. 230).

²⁵ Up. Friedrich Sengle, *Vorschläge zur Reform der literarischen Formenlehre*, Stuttgart 1967, ²1969, posebno str. 12 ff. – Günter Niggel, “Probleme literarischer Zweckformen”, U: *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 6 (1981), str. 1-18.

²⁶ Up. Klaus-Detlef Müller (1983): bibliografija br. 37.

taju kao opšteevropsku, čak internacionalnu pojavu. U svojoj knjizi *Ja, koje se seća* (*Das erinnerte Ich*, 1974)²⁷ Ralf-Rajner Vutenov pruža slikovit pregled evropske autobiografije i autoportreta XVIII veka, jedinog veka koji je doživeo takav razvoj samosvesti i književno ga prikazao. Ubrzo nakon toga, Karl Joahim Vajntraub u svojoj knjizi *The Value of the Individual* (1978)²⁸ još jedanput prolazi sve vremenske periode od Antike do Getea, da bi, dotaknuvši svaki vrhunac ovog žanra u svetskoj književnosti, ispratio istoriju polariteta "Self and Circumstance in Autobiography" – to je suvereno napisan jednotomni „miks“ na engleskom jeziku.

Istovremeno, jedna socijalno-psihološki i socijalno-istorijski orijentisana grupa nadozvezuje se na Vernera Marholca. Pa tako Bernd Nojman u svojoj raspravi „Identitet i nametnute društvene uloge“ (*„Identität und Rollenzwang“*, 1970),²⁹ na osnovu frojdovskih kategorija, pravi razliku između „autobiografije“, kao odraza izgradnje identiteta adolescenta, i „memoara“, kao prikaza socijalne uloge odraslog, i ovu razliku primenjuje na istoriju žanra, koja je, u skladu s Marholcovom tezom o neposrednom prikazu života, svedena na puki odraz socijalne istorije. Peter Sloterdijk je u svojoj analizi nemačkih autobiografija XX veka (1978)³⁰ takođe preuzeo ovaj književno-sociološki pristup. On, čak više od svojih pretходnika, naglašava da u autobiografijama „Ja [...] pišući, književno organizuje svoja iskustva“,³¹ ali u praktičnoj primeni, prednost daje iskustvima i njihova književna „organizacija“ očigledna je samo uočavanjem izabranog stila i motiva, a ne sveobuhvatnom analizom dela – iz čega se vidi da je istorijska vrednost ovog žanra iz 20-ih godina jedva prisutna.

Ovakvo sociološko-istorijsko interesovanje rezultiralo je, od početka 70-ih godina, i bavljenjem autobiografijama marginalnih i posebnih društvenih grupa, čiji su porast i potraga za identitetom prikazani posebnim žanrovima: tako je u Americi otkrivena Black Autobiography,³² u Nemačkoj se probudio novi interes za životna sećanja radnika,³³ time je motivisana i posebna pažnja posvećena autobiografijama žena, pa je u istoriji prikaza njihovih života trebalo da se neposredno očitava i njihova društvena emancipacija.³⁴

²⁷ Bibliografija br. 125.

²⁸ Bibliografija br. 126.

²⁹ Bibliografija br. 24.

³⁰ Bibliografija br. 178.

³¹ *Ibid*, str. 6.

³² Pored mnogobrojnih članaka, samo od knjiga ovde treba navesti: Stephen Butterfield (1974), Sidonie Smith (1974), Rebecca Chalmers Barton (1976), Edda Kerschgens (1979), Klaus Ensslen (1983): bibliografija br. 320, 321, 324, 332, 337; up. i odgovarajuće primarne bibliografije Rasela K. Brinjana (1974): bibliografija br. 306.

³³ I ovde će, pored mnogobrojne literature, biti navedene samo knjige: Ursula Münchow (1973), Georg Bollenbeck (1976), Petra Frerichs (1980), Albrecht Lehmann (1983) i Michael Vogtmeier (1984): bibliografija br. 164, 169, 181, 193, 200; uz to i zbirka tekstova: *Proletarische Lebensläufe*, ur. Wolfgang Emmerich (1974/75), sa značajnim uvodom izdavača: bibliografija br. 166.

³⁴ U SAD, osim radova sledećih autora: Patricia M. Spacks (1976, 1977), Kay Goodman (1977, 1979, 1985) i Mary G. Mason (1980), izdat je i zbornik s odgovarajućim člancima, ur. Estelle C. Jelinek (1980): bibliografija br. 296, 298, 172, 179, 135, 127, 129; u Nemačkoj ovom temom su se bavili: Marianne Vogt (1981), Rotraut Hoepfel (1983) i Gundel Mattenklott (1984): bibliografija br. 184, 191, 198.

Osim ovih novih sociološko-istorijskih i antropoloških interesovanja, koja se mogu osvrnuti na relativno dugu tradiciju istraživanja autobiografije, 70-ih godina na značaju sve više dobija pravac koji se, svesno se nadovezujući na pristupe Šumejkera, Gusdorfa i Paskala, bavi estetikom i istorijom žanra. On u središte stavlja probleme forme i njene promene težeći da autobiografiju, kao književnu vrstu, razgraniči kako od drugih formi ličnih svedočanstava, tako i od srodnih poetskih vrsta (ispovednog romana i poezije) i, više nego ikada ranije, istakne njeno spajanje životne priče i samoprikaza i njen nefiktivni karakter kao namenske i upotrebne forme.

Ingrid Ajhinger bila je među prvima na nemačkom govornom području, koja je u svom pregledu *Problemi autobiografije kao dela jezičkog umeća (Probleme der Autobiographie als Sprachkunstwerk, 1970)*³⁵ pokušala da, nasuprot romanu, dâ takvu definiciju žanra. Ona njegov umetnički karakter vidi isključivo u jezičkom prikazu, a ne u oblicima građe, jer nefiktivnost ovog žanra i stalna povezanost sa realnim spoljašnjim svetom ukazuje na to da je njegova umetnička skladnost uslovljena vremenom, što, barem za modernu autobiografiju, više ne može da važi.

U isto vreme, definicija žanra i problem njegovog nefiktivnog pripovedanja još jasnije su prikazani kroz pitanje odnosa autobiografa prema čitaocu. Vulf Zegebreh je još 1969. u svojim zapažanjima *O počecima autobiografije i njenim čitaocima (Über Anfänge von Autobiographien und ihre Leser)*³⁶ zaključio da čitalac kritički prosuđuje istorijsku verodostojnost i dokaze autobiografa, kao nefiktivnog pripovedača, zbog čega ovaj, pogotovo u predgovoru i na početku svoje životne priče, reaguje na ovakva očekivanja čitaoca, pa čak, zbog smanjenog stepena fikcije u priči, mora intenzivnije nego romanopisac da komunicira sa njim. Nezavisno od toga, nekoliko godina kasnije, Francuz Filip Ležen je prvo u svojoj knjizi *L'Autobiographie en France (1971)*,³⁷ a zatim i u jednom poznatom članku³⁸ odnos autobiografa prema čitaocu proglasio presudnim za razumevanje ovog žanra. On govori o „autobiografskom sporazumu“ („pacte autobiographique“), misleći time na ugovor, koji autor sklapa sa čitaocem, i koji određuje način čitanja teksta. Ovaj sporazum treba da u naslovu i uvodnom delu osigura trostruki identitet imena autora, pripovedača i junaka, jer je taj identitet nužan preduslov za strukturu autobiografije, kao nefiktivnog žanra. U slučaju ostalih uslova (kao što su jezička forma, tema, situacija autora, pozicija pripovedača) mogući su prelazi u srodne vrste – sistem koji Ležen, koristeći se povremeno sitničavom logikom, detaljno pokušava da odredi. Francuska je time dostigla prvi, ali i ekstremni, vrhunac u novoj raspravi o formi i, u okviru celokupnog istraživanja autobiografije, podigla svest o njenim problemima.

Kritika nije izostala. Pa je tako, pre svega, Elizabet V. Brus³⁹ zamerila Leženu da je njegov neistorijski pokušaj definisanja žanra prestatičan. Leženovo razlikovanje suštinskih i sporednih uslova kod Brusove dobija istorijsku dimenziju: nasuprot vremenski nepromenljivoj suštini autobiografskog čina (identitet, dokazivost), njegove sporedne okolnosti (koliko je prisutno Ja, a koliko svet, vrsta odnosa prema sopstvenom Ja i prema publici) podležu isto-

³⁵ Bibliografija br. 22 [u ovom zborniku na str. 170 ff.].

³⁶ Bibliografija br. 21 [u ovom zborniku na str. 158 ff.].

³⁷ Bibliografija br. 246.

³⁸ Bibliografija br. 52 [u ovom zborniku na str. 214 ff.].

³⁹ Bibliografija br. 21 [u ovom zborniku na str. 258 ff.].

rijskoj promeni, koja se može okarakterisati kao promena različitih autobiografskih govornih činova (u smislu Serlovih "speech acts").⁴⁰ To podseća na Starobinskog,⁴¹ koji u promeni i kombinaciji stilova prepoznaje istorijski uslovljenu individualnost autobiografa.

Ova teorijska razmatranja o formi i stilu, koja su se, ranih 70-ih godina, pojavljivala u časopisu "Poétique", nastavljena su 1975. na jednom simpozijumu na Sorboni, čiji su referati i razgovori još iste godine objavljeni u "Revue d'histoire littéraire de la France".⁴² I ovde je glavnu ulogu igrala napetost između teorije i istorije, statičnog i istorijski promenljivog pogleda na ovaj žanr. Argumenti za i protiv, u ovim kratkim priložima raspravi, prikazali su trenutno stanje istraživanja u Francuskoj tačnije nego monografija Žorža Meja (1979),⁴³ koja obuhvata samo neistorijske aspekte savremenog shvatanja žanra.

Konačno je, početkom ove decenije, i u Americi ponovo otvorena rasprava o formi. Kao forum za ova razmatranja služio je časopis "New Literary History".⁴⁴ Već 1970, Frensis R. Hart⁴⁵ je, na osnovu modernih primera, "truth, form and intention" opisao kao neodvojive kategorije autobiografije i, po prvi put nakon Šumejkera, opet napravio razliku između različitih vrsta ili tipova. Na njega se, nešto kasnije (1974), nadovezao Vilijam Hauart,⁴⁶ očigledno odstupajući od duhovne i sociološko-istorijske metode, kada je u poređenju s varijacijama autoportreta predstavio niz tipova autobiografije (autobiografija kao govor, kao drama, kao poezija). Kao treći, Luis A. Renza je 1977,⁴⁷ razmišljajući o odnosu između fikcije i nefikcije u autobiografiji, osmislio tipološki spektar žanra (memoir, confessional and narcissistic mode). Nasuprot tome, Džejsms Olni je još 1972. u svojoj knjizi *Metaphors of Self*⁴⁸ umesto raznovrsne tipologije predložio podelu autobiografija koje je obradio (od Montejna do T. S. Eliota) na dve grupe: na životne priče koje vode ka određenom cilju, pa su stoga relativno distancirane i zaokružene, i na prikaze, prožete stalnom samorefleksijom, koji su stoga otvoreni i nedovršeni – dihotomija, koja je postala značajna za drugačije shvatanje autobiografije XX veka.

Da li je ova rasprava o formi iz 70-ih godina bila plodna i za pisanje istorije autobiografije? Ako se pođe od tada ustanovljenog shvatanja autobiografije, kao književne vrste, koja se po sopstvenim pravilima forme razlikuje od drugih vrsta, i u okviru svog žanra podleže podeli na vrste i tipove, to je bio samo jedan korak ka uviđanju da ove forme, kao i druge književne vrste, grade tradiciju i doživljavaju promene, pa se i u slučaju autobiografije istorija žanra može opisati kao istorija forme. Pa je tako, kao što smo videli, simpozijum na

⁴⁰ J. R. Searle, *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge, 1969.

⁴¹ Bibliografija br. 48 [u ovom zborniku na str. 200 ff.].

⁴² *Revue d'histoire littéraire de la France* 75 (1975), br. 6, str. 899-1066, 1096-1098: bibliografija br. 256. Na ovom simpozijumu, između ostalih, učestvovali su: Yves Coirault, Georges Gusdorf, Jacques Lecarme, Philippe Lejeune: bibliografija br. 253, 254, 255, 53.

⁴³ Bibliografija br. 58.

⁴⁴ Prilozi teoriji autobiografije se nalaze u sv. I, br. 3 (1970), V, br. 2 (1974) i IX, br. 1 (1977): bibliografija br. 93, 100, 103, 105.

⁴⁵ Bibliografija br. 93.

⁴⁶ Bibliografija br. 100.

⁴⁷ Bibliografija br. 105.

⁴⁸ Bibliografija br. 123.

Sorboni 1975, raspravljajući o tada aktualnim predlozima za novo definisanje autobiografije, ponovo otkrio i razmotrio problem istoričnosti ovog žanra. Na to je bio posebno podstaknut i člankom Elizabet V. Brus u časopisu "Poétique" (1974), koja je Leženov pristup proširila istorijskom dimenzijom. Međutim, ovaj članak na francuskom jeziku predstavlja samo sažetak onoga što je Brusova u svojoj američkoj disertaciji (1972)⁴⁹ već demonstrirala na malom broju primera od XVII do XX veka (Banjan, Bozvel, De Kvinsi, Nabokov): autobiografija, kao i svaka književna vrsta, promenom celokupnog književnog sistema može doživeti promenu strukture, prepuštajući ili preuzimajući, u razmeni sa drugim vrstama, nekonstitutivne forme i funkcije i podižući ih, ponekad, na nivo novih konstituenata.

Jedino bi se kod Brusove i u francuskim debatama uvek obrađivao samo mali broj značajnih primera, koji su najviše služili za dokazivanje istorijsko-teorijskih premisa. Nasuprot tome, u Nemačkoj je ubrzo poduzeto ispisivanje istorije vrste usmereno ka formi. Ono se uvek ograničavalo na određenu epohu, u okviru koje bi bilo analizirano što je moguće više tekstova, da bi, za odabrani vremenski period, mogao pažljivo da se prati formalni razvoj autobiografije i poveže sa opšteistorijskim tokovima epohe.

Klaus-Detlef Miler je u svojoj knjizi *Autobiografija i roman* ("Autobiographie und Roman") (1976)⁵⁰ obrazložio razvoj forme ove vrste u kasnom XIX veku novom svešču o individualnosti, koja je autobiografiji otvorila iste mogućnosti pripovedanja koje ima roman. Sintezom ova dva žanra, autobiografija je, na trenutak, mogla da postane deo visoke književnosti, dok je nove sumnje u autonomiju subjekta nisu vratile na ograničen nivo namenske forme. Time što je, prateći novije tendencije, Miler naglasio osnovni karakter autobiografije kao namenske i upotrebne forme, ali ne i aspekt njene građe, već u središte stavio šablone pripovedanja i njihovo, istorijski uslovljeno, menjanje, može se reći da je bitno doprineo istoriji forme ove vrste. U isto vreme je i Ginter Nigl u svojoj *Istoriji nemačke autobiografije XVIII veka* (*Geschichte der deutschen Autobiographie im 18. Jahrhundert*, 1977)⁵¹ pokušao da usaglasi starije napore vezane za istoriju forme sa novim interesovanjima za nju. Više tipološki orijentisan, ovaj rad ispituje, od početaka pijetizma do Geteove *Poezije i stvarnosti*, razvoj i uzajamno delovanje svih tada već postojećih ili nastalih tipova autobiografije, usput upoređujući praksu sa tadašnjim razvojem teorije. Tako dobijena mreža formi i predstava o njima omogućava uočavanje kako ubrzanog procesa individualizacije, najpre u samosvesti autobiografa, a kasnije i u formi njihovih opisa života, tako i promene od početnog neodstupanja od tradicije do slobodnog mešanja i sekularizacije tipova.

Interesovanje za istoriju forme prisutno je i u određenom broju radova iz germanistike, romanistike i amerikanistike,⁵² iako su njihovi autori više naklonjeni francusko-anglo-saksonskom principu odabira tekstualnih uzoraka. Među njima, posebnu pažnju zaslužuje studija Hansa Rudolfa Pikarda o *Autobiografiji u savremenoj Francuskoj* (1978). Ona se kon-

⁴⁹ Bibliografija br. 122.

⁵⁰ Bibliografija br. 170 [odlomci u ovom zborniku su na str. 459 ff.]. Up. Klaus-Detlef Müller (1984): bibliografija str. 199.

⁵¹ Bibliografija br. 174.

⁵² Ingrid Aichinger, *Künstlerische Selbstdarstellung* (1977), Hans Rudolf Picard, *Autobiographie im zeitgenössischen Frankreich* (1978) i Renate Schmidt-von Bardeleben, *Studien zur amerikanischen Autobiographie* (1981): bibliografija br. 171, 260 [odlomci u ovom zborniku su na str. 520 ff.], 334.

centriše na četiri značajna primera autora za moderno autobiografsko pisanje: Lorana, Sartra, Roja i Lerija. Nadovezujući se na Olnijevu, već spomenutu, dihotomiju zaokruženih i nedovršenih životnih prikaza, Pikard svoje primere ubraja u moderan tip „egzistencijalno-orijentisanih“ autobiografija, čija retrospektiva više ne svedoči, kao kod konvencionalne „pripovedačke“ autobiografije, o stečenom identitetu, već služi nedovršenoj samprojekciji savremenog pripovedača. Pikard je uspeo i da formu ovog modernog tipa uzdigne iznad forme ranije celovite autobiografije, dokazujući kako se beskrajna refleksija, kao odraz beskrajnog životnog procesa, postiže raznovrsnošću stilskih sredstava (fleksibilnom promenom vremena, prelaženjem na lirski govor, ugradnjom citata, dijaloga, zagonetki itd.), koja do tada nisu bila uobičajena za ovaj žanr, i time, nasuprot do tada osmišljenom pripovedanju jedne zatvorene životne priče, stvara novu autobiografsku formu.

Ako se, na kraju, još jednom sagledaju ovde skicirani putevi istraživanja autobiografije, postaje jasno da, od početka pa do danas, prisutna duhovno, kulturno i sociološko-istorijska interesovanja, tek 50-ih, a onda intenzivnije od 70-ih godina postaju usmerena ka formi. To je perspektiva iz koje se autobiografija posmatra, pre svega, kao književna vrsta sa sopstvenim pravilima forme i tradicijama, sa internom podelom na tipove i uzajamnom spoljašnjom vezom kako sa drugim nepoetskim, tako i poetskim srodnim vrstama. Iako su ovde interesovanja za istoriju žanra povezana sa tipologijom forme, u budućnosti će se otvoriti još jedno polje istraživanja autobiografije, naročito onda kada se istraživanja istorije forme dopune ispitivanjem realnih istorijskih uzroka i povezanosti istorije i recepcije.⁵³ Dok su, tokom ovih decenija, spomenute filologije umnogome rasvetlile teorijsku sliku ovog žanra, na polju istorije ovaj proces ostao je neujednačen, pa tako, u pojedinim zemljama, čitav niz epoha čeka temeljno istraživanje svojih autobiografija.

Prilozi sakupljeni u ovom zborniku mogu predložiti dosadašnje uspehe, ali i postepeno proširivanje polja istraživanja. Istovremeno, redosled teorijskih i historiografskih primera treba da ilustruje istoriju žanra od srednjeg pa do XX veka. Pri tome, svi prilozi na stranom jeziku su prevedeni da bi se podstakla razmena misli među nacijama, koje i dalje ostaju izolovane uprkos zajedničkom predmetu istraživanja.

Oba dela zbornika su iz obilja literature mogla da ponude samo određeni broj značajnih primera. Isto tako, silom prilika, na kraju odabrana bibliografija barem pokušava da ispuni najveće praznine. Podeljena prema zemljama, ona omogućava hronološko praćenje naslova i na ovaj način doprinosi uočavanju plodnih i neplodnih faza istraživanja, omiljenih i marginalnih tema. Ako je priložen zbornik u stanju da razjasni dosadašnje puteve internacionalnog istraživanja autobiografije i time podstakne naredne korake u ovoj oblasti, njegov cilj je postignut.

Izvornik: Günter Niggel, Die Autobiographie. Zu Form und Geschichte einer Literarischen Gattung. Einleitung, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998.

(Sa nemačkog prevela Ana Kiš)

⁵³ Up. Wilhelm Voßkamp, *Gattungen als literarisch-soziale Institutionen. Zu Problemen sozial- und funktionsgeschichtlich orientierter Gattungstheorie und -historie*. U: *Textsortenlehre – Gattungsgeschichte*, ur. Walter Hinck (medium literatur 4), Heidelberg, 1977, str. 27-44.